

VÁCLAV HUBINGER

**DIPLOMATICKÉ
THEATRUM MUNDI**

VÁCLAV HUBINGER

**DIPLOMATICKÉ
THEATRUM MUNDI**

**NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA**

Copyright © Václav Hubinger, 2017
Photos © MZV ČR, Václav Hubinger, 2017
Cover © Lukáš Tuma, 2017
Czech Edition © Nakladatelství Epoque, 2017

ISBN 978-80-7557-430-5 (pdf)

Obsah

Úvod

Jak se stát diplomatem

Diplomati kariérní a „ti ostatní“

Politické nominace

Kdo je to velvyslanec?

Jací jsou aneb Velvyslanec jako „zvláštní případ“ diplomata

Bizarní hádka

Nástup do funkce

Dárky

Velvyslanec jako „jiný“

Rodina a nejbližší

Přátelé: staří, noví, zahraniční

Volný čas

Diplomacie

Novináři a práce s médii

Diplomacie bilaterální a multilaterální

Evropská služba pro vnější činnost

Diplomacie s přívlastky

Ekonomická diplomacie

„Otevírání dveří“

Různé druhy diplomacie

Diplomatická praxe

Kdo je to diplomat a co dělá

Diplomati

Kariérní diplomat

Specialisté a univerzalisté

Kdo je lepší diplomat – politik, nebo odborník?

Příprava na vyslání

Odchod do výslužby a co dál

Kultura v diplomacii

Diplomatická kultura

Transkulturní dialog a umění interpretace

Hráči

Velvyslanec a jeho tým

Velvyslanec a místní síly

Velvyslanec a politikové

Politikové vlastní země a cizích zemí

Zahraniční politika

Ministerstvo zahraničí

Vytváření, udržování a změny sítě ZÚ

Jak se má diplomacie k zahraniční politice státu

Protokol

Protokol a etiketa

Výsady a imunity

Diplomacie na hraně a za čarou

Ach ti velvyslanci...

Epilog

Literatura

Obrazová příloha

Úvod

Není většího hřiště, než je náš svět. Zahrnuje nejen planetu Zemi s jejím nerostným bohatstvím, geografii, politickým rozčleněním, vodou, ovzduším a souší, ale i Měsíc a celý vesmír. Všechno je to součástí různých mezinárodních dohod, konvencí nebo konfliktů, a ve všech případech je to předmětem diplomatických jednání. Předmětem různých ujednání nejsou jen přírodní jevy nebo procesy politické, ale i lidské konání doslova všeho druhu. Od činností praktických a předmětných (výroba, doprava a podobně) po činnosti symbolické, které se odehrávají třeba jen v lidské mysli.

Ze všech profesí, na něž jsem si dokázal vzpomenout a o kterých jsem kdy slyšel, je jen jedna, jež toto hřiště používá celé, stále a se vším všudy. Té profesi se říká diplomacie a těm, kdo ji provozují, se říká diplomati. Používají a zahrnují do svých aktivit celý svět nikoli jen ve smyslu prostorovém, ale i v jeho dimenzi historické, politické a symbolické.

Stejně jako ševci nebo pekaři nežijí jen ve svém vlastním světě, neuzavírají se do něj ani diplomati. Z podstaty diplomatické profese a její náplně vyplývá, že profesionální svět diplomatů je významně rozlehlejší, než jsou světy ostatních profesí. Prolíná se s jejich světem soukromým a – na rozdíl od mnoha jiných profesí – výsledky diplomatického úsilí ovlivňují nejen osobní kariéru každého diplomata, ale i politický a ekonomický kontext, v němž žije jako privátní osoba.

Není snadné to popsat a asi není snadné to plně procítit z pozice člověka, který se nikdy v diplomatickém prostředí nepohyboval. Sice se nedá říci, že každý diplomat permanentně pociťuje na svých rame-

nou váhu světa a jeho budoucnosti, ale pocit zodpovědnosti třeba jen za nepatrnou výšeč politiky je všudypřítomný a není před ním úniku. Takzvaná vysoká politika je jen malou částí světa diplomata, někteří se k ní za celou kariéru v podstatě ani nepřiblíží, a přece i na nich záleží, jak bude jejich země vnímána v zahraničí a jak bude v permanentním politickém boji úspěšná. Jsou také herci a jako u herců se i u diplomatů stále hodnotí jejich mluva, jejich kostým a elegance gest. Dokonce na ně režisér také někdy doopravdy křičí. Jakmile jednou někdo vstoupí do těchto podivných vod, musí se jim zcela podřídit. Jedinou alternativou je vrátit se zpátky na břeh a sledovat, jak si ostatní v tom proudu počínají.

Snažil jsem se podat pravdivý obraz diplomacie v té podobě, jak jsem ji zažil a prožíval během dvaceti let (říjen 1994 – únor 2015), kdy jsem působil jako diplomat na ministerstvu zahraničí a na našich zastupitelských úřadech v zahraničí. Tam, kde obecně popisují, co a jak se obvykle dělá, mluvím spíš o ideálním stavu, který ve skutečnosti skoro nikde neexistuje. Realita je vždycky mnohem pestřejší než jakákoli příručka. On totiž „lidský faktor“ dokáže udělat dobrodružství i z počítání prázdných šanonů ve skladu.

Tato kniha v žádném případě nejsou „paměti“. Není to ani praktická příručka a rovněž to není soubor zábavných nebo tragických příběhů ze života. Je všechno toto dohromady, jak už to v životě bývá. Určitou neobvyklostí je snad to, že nabízí pohled diplomata nejen na divadlo diplomatické, ale i na divadlo okolního světa, v němž diplomat žije a pracuje, a bez kterého by jeho práce ztrácela smysl.

Diplomacie je v té podobě, jak ji vnímá veřejnost a často i politické, poměrně konzervativní. Jsou pro to dobré důvody, na které ještě přijde řeč. Tím hlavním je, že diplomati musí být v mezinárodním prostředí identifikovatelní, jejich rutinní činnosti musí být předvídatelné. Zdánlivé projevy nmodernosti a koženosti je zbavují nutnosti vždy znovu a znovu přizpůsobovat své chování druhé straně. Jejich konzervativismus je vysoce funkční – diplomati si musí udržovat svou etnickou a kulturní neutrálnost a bezpříznakovost. V opačném případě by byla ohrožena jejich kredibilita jakožto zprostředkovatelů

a stali by se „straníky“. Adaptabilitu, improvizaci a překvapivá řešení si diplomat schovává a používá je pouze v případě potřeby. Druhá strana to ani nemusí postřehnout.

Diplomacie sice působí navenek konzervativně, ale v žádném případě není neměnná. Jako se proměňuje politika, její výkon a nositelé v čase a v kontextu měnících se souvislostí a stavů, mění se i diplomacie.

Příručky, učebnice a encyklopedie diplomacie jsou to, co bych slovy L. Smolina nazval „diplomacie v krabici“.¹ Myslím tím z analytických důvodů vypreparovanou část reality podanou bez nesčetných dalších souvislostí tak, aby byla vůbec srozumitelná a aby byla funkční v další „krabici“, již tvoří svět mezinárodní politiky. Vše, co je v krabici o diplomacii řečeno, platí pouze v její krabici. V libovolné další, ke které se vztahuje, si už realita vyžaduje nesčetné modifikace a výjimky.

Příručky a učebnice popisují ideální stav, žádoucí podobu. Jejich účelem je vložit do hlav čtenářů ideální představu. Autoři jsou si totiž dobře vědomi, že realita „tam venku“ si ty schopnější už sama do- tvoří tak, aby ve skutečném světě nejen přežili, ale i něco dokázali. Jak ukazují memoáry diplomatů a politiků, každodenní skutečnost je vždy podstatně barvitější, zajímavější a méně předvídatelná.

Mohl jsem volit přístup spíše akademický (analytický a interpretační), ale to by nebavilo ani mne, ani čtenáře. Mohl jsem volit přístup spíše literární (čili v podstatě velice individuální pohled), ale pak by jakákoli má výpověď ztratila nezbytnou míru reálnosti a pravdivosti.

Z mnoha důvodů jsem se rozhodl pro přístup praktický. Chci ukázat diplomacii a diplomaty v podobě co možná nejbližší skutečnosti. Snažil jsem se podat popis profese, přiměřenou analýzu, a snažil jsem se čtenáře zaujmout.

¹ SMOLIN, Lee: *Znovuzrozený čas*, Praha: Argo – Dokořán 2015, s. 56–62; autor se takto vyjadřuje o fyzice v té podobě, jak je prezentována studentům a laické veřejnosti. Jeho příklad se dá dobře vztáhnout na všechny obory lidské činnosti, mají-li být srozumitelně ukázány a vysvětleny laikům.

Mou ambicí bylo sestavit zajímavé čtení pro všechny, kdo se o diplomacii zajímají jako o způsob života určité profesní skupiny a jako o způsob komunikace mezi lidmi, státy a vládami. Snažil jsem se pro to svá tvrzení ilustrovat praktickými a skutečnými případy. Ani jsem se nepokoušel pokrýt celou šíři diplomatické reality, ale zaměřil jsem se na ty aspekty, o kterých mám co říci a které mne samotného zajímaly.

Skutečné historicky, které v textu pochopitelně nemohou chybět a které ukazují, jaké je to „doopravdy“, jsou někdy příběhy mé, někdy mých českých i zahraničních kolegů. Někdy jsou z doby mého působení v zahraniční službě, jindy jsou vylovené z archivu. V naprosté většině případů neuvádím jména účastníků a pokud možno ani zemi, ze které pocházeli a přesné časové zařazení, protože to většinou není podstatná okolnost. Diplomát by neměl lhát, ale proto ještě nemusí říkat vše.

Nelze samozřejmě jedním pohledem zahrnout pohledy těch ostatních, nelze zachytit všechny nuance a nesčetnou škálu situací, ve kterých se diplomat ocitá. Vycházím z toho, jak jsem tuto profesi a své kolegy měl možnost poznat. Vstoupil jsem do diplomacie v době, kdy zahraniční služba České republiky stále ještě vznikala, a odešel jsem do výslužby ve fázi, kdy už jsem sám nechtěl pokračovat. Obojí – příchod i odchod – bylo mou volbou a nelitoval jsem ani v jediném okamžiku svého rozhodnutí. Toho prvního ani toho posledního.

Chtěl jsem ve svém *Theatru* vystoupit z krabice do reálného světa, jehož je diplomacie součástí a v němž není ve skutečnosti nijak opouzdřena. Svět do ní vstupuje a ona vstupuje do něj v dynamické interakci, jako to činí všechny ostatní obory lidské činnosti, od nejvznešenějších po ty nejhorší a nejubožejší. Diplomacie je funkční částí světa lidí, je živá, proměnlivá a mimo sféru diplomacie a zahraniční politiky dost nepřesně chápaná. Okolí na ni hledí s obdivem, úctou, podezřením, pohrdáním i nezájmem. To ovšem v nějaké míře postihuje všechny profese, které jsou přítomny ve veřejném prostoru, takže se vlastně není čemu divit.

Detailně – zevnitř i zvenčí – jsem poznal jen naši zahraniční službu. U těch ostatních jsem poznal mnoho lidí v různých funkcích na ministerstvech i na misích v zahraničí. To ale není dost na to, abych mohl skutečně zevrubně hodnotit kteroukoli jednotlivou službu. Je spousta detailů, které z různých důvodů nezmiňuji, jež mohou podstatným způsobem ovlivnit názor jednotlivce na tu kterou službu a třeba tento názor i dost významně pokřivit. Vím příliš dobře z každodenního kontaktu se zahraničními kolegy, že jejich zkušenosti často připomínají ty moje. Říká se, že na druhém břehu je tráva vždycky zelenější, ale realita na naší straně se zpravidla příliš neliší od skutečnosti, jak ji prožívají ti, kdo žijí na druhém, zdánlivě hezčím břehu.

Pokud jde o současnou zahraniční službu České republiky, může ve srovnání s lety devadesátými vzniknout dojem, že čím víc času uplynulo, tím se stává bezbarvější. Je to v první řadě proto, že dnes je mnohem podobnější standardním zahraničním službám a je efektivnější z čistě byrokratického pohledu. Sice se z diplomacie postupně vytratily výrazné akademické a bohémské osobnosti, ale to je přirozené. Revoluční doba kladla na lidi jiné požadavky než doba dnešní a bylo třeba rychle zaplnit prostor uvolněný těmi, pro které ve službě demokratickému státu nebylo místo. Naše současná zahraniční služba je v zásadě stabilizovaná, takže ani případné zásahy politicky výraznějšího ministra nenadělají škodu, jež by se po jeho odchodu nedala napravit.

Byl bych také rád, kdyby si čtenář uvědomil jednu prostou pravdu. Jako v každé profesi je i v diplomacii několik skvělých jedinců, vysoký počet výborně kvalifikovaných a obvykle i nadšených lidí, ale samozřejmě nechybí ani ti, kteří se jen vezou a snaží se vyhýbat všemu, co zavání osobní iniciativou, pracovním vypětím a povinnostmi po pracovní době. Z každé skupiny jsem jich za ty roky poznal dost. Rád jsem spolupracoval s kolegyněmi a kolegy o generaci i více mladšími. Nejen kvůli jejich výkonnosti, ale především pro jejich snahu a motivaci dostat se vždy o stupeň výše. Jejich energie se stávala mou energií a bylo nám to ku prospěchu všem.

Naše diplomacie je v mnoha směrech prostě evropská. To je dobře a není na tom třeba nic měnit. Nemějte proto ani pozitivní, ani negativní iluze o naší zahraniční službě, a nepřisuzujte jí vlastnosti a schopnosti, které nemá a nikdy mít nebude. Věnujte jí ale uznání vždy, když si to zaslouhuje. Věřte, že to přese všechno bývá častěji, než by kdokoli z laiků tušil.

Jak se stát diplomatem

Nikdo se diplomatem, natož velvyslancem, nerodí. Platilo to už v nejstarších dobách existence diplomacie, kdy se dědilo postavení panovníka, ale nedědilo se postavení a práce diplomata. Král byl ze své podstaty neomylný a všemocný. Jeho diplomat, pověřovaný předáváním poselství a vyjednáváním s „cizí mocí“, musel vystačit se svými lidskými schopnostmi. Od začátku se ukazovalo jako výhodné pověřovat diplomatickými úkoly ty, kdo na ně stačili. V zásadě se nehledělo na jejich původ, ale na jejich profesionální kvality.² Také asi nepůjdete k lékaři jen proto, že lékařem byl i jeho otec, ale proto, že věříte v jeho schopnosti.

V takzvaných standardních zemích, tedy v těch, které mají mimo jiné také dlouhodobě stabilizovanou a dobře fungující zahraniční službu, jsou pro budoucí diplomaty a velvyslance stanoveny poměrně jasné vstupní podmínky. Za totality pod vládou komunistické strany u nás byly podmínky a kvalifikační předpoklady poněkud jiné, než je tomu dnes, kdy jsou srovnatelné s jinými zeměmi.

Dnešní zájemce o práci v diplomacii musí mít ukončenou vysokou školu a musí být dobře jazykově vybaven. Pokud projde zkouškami a je přijat na Diplomatickou akademii, dostane se mu ještě zhruba dvouletého specializovaného vzdělání a pak může začít pracovat. Když vydrží dost dlouho, když bude skutečně dobrý a když bude mít

² Dobrým příkladem, který mne osobně okouznil, byl Péro da Covilhã, člověk „bez původu“, který na konci 15. století působil jako portugalský diplomat a vyzvědač v severní Africe, objevil cestu do Indie přes Sinaj a východní Afriku a objevil bájnou „zemi kněze Jana“, v níž už jako starý muž ještě dobře posloužil svému králi a jeho vyslancům (HUBINGER, V.: *Špion čtyř králů*. Praha 2014).

i trochu potřebného štěstí, může se po zhruba dvaceti letech služby stát i vysokým diplomatem, třeba i velvyslancem.

V době, kdy jsem do diplomacie vstoupil já, bylo téměř vše jinak než dnes a než předtím. O tom „předtím“ mám jen nepatrnou znalost, zato ale z osobní zkušenosti.

Na začátku léta roku 1974 jsem dokončil studia a začal jsem se zabývat tím, kde vlastně budu pracovat. Několik měsíců jsem se marně pokoušel sehnat práci odpovídající mému vzdělání a aspoň částečně splňující mé představy o tom, čím bych se chtěl stát. Po několika marných pokusech v různých výrobních a obchodních podnicích a už bez jakýchkoli iluzí jsem se rozhodl trochu si svou v podstatě beznadějnou situaci osladit. Smluvil jsem si schůzku na personálním odboru tehdejšího federálního ministerstva zahraničních věcí. Věděl jsem z předchozích pokusů, že jsem předem odsouzen k dalšímu neúspěchu. Doufal jsem ale, že to konečně uslyším bez zbytečných okolků.

Jako dnes, i tehdy sídlil příslušný odbor ve čtvrtém patře Janákovy přístavby Černínského paláce, jenom místo „pers“ se mu říkalo „kádrovka“. Která kancelář na dlouhé chodbě to byla, si už nepamatuji, ale čekal mne tam obtloustlý soudruh bez saka, jen v košili, jemuž se přes statný trup klenuly široké módní kšandy. Kávu jsem nedostal, ale mluvil se mnou celkem přátelsky. Když jsem mu sdělil, že jsem absolventem oboru indonéština a že by mne zajímala práce na ministerstvu, vytáhl tlustý diář a dělal si poznámky z toho, co jsem mu o sobě pověděl. Na závěr vážně pokýval hlavou a zamyšleně mi řekl: „To viete, v lete sa nám vracia súdruhovia z Moskvy, ale uvidíme. Do týždňa vás zavolám.“

Když jsem odcházel prostornou chodbou k dodnes funkčnímu paternosteru, uzavřel jsem sám se sebou sázku, že nezavolá. Sázku jsem vyhrál, nevolal ani druhý týden, a tak jsem mu zavolal sám. „Á, to ste vy...“, pravil. „Ano, to jsem já. Vy jste mi slíbil zavolat a nevolal jste,“ odpověděl jsem a intonací druhé věty jsem naznačil otazník. Chvilí mlčel a pak řekl: „No ale vy ste mi nepovedal tam tie veci.“ Měl pravdu, bylo toho dost, co jsem mu neřekl, a i proto jsem věděl předem,

že svou sázku nemohu prohrát. „Jaké věci?“ zeptal jsem se zvědavě. „A veď vy víete,“ odpověděl a zavěsil.

Pro mne tím celá epizoda skončila a dalších šestnáct let mne ani nenapadlo, že bych se na stejné chodbě mohl ještě někdy ocitnout. Nebyl jsem v KSČ, nestudoval jsem v Moskvě a ani jsem neměl chuť se někdy se „zamiňáky“³ zaplést. Vídal jsem je, jak si ve svých tesilových oblecích odskakují do hospody U černého vola na pivo, čímž mimochodem proslulého Vola na dlouhá léta zneprístupnili všem, kdo nebyli jejích krve.

Od mého setkání s kádrovákem uplynulo mnoho let a koncem roku 1990 jsem se přihlásil do konkursu na totéž ministerstvo, stále ještě federální. Konkurs se odehrál začátkem dubna 1991, jen pár dní poté, co jsem se vrátil z dvouměsíčního pobytu na Kent University v Canterbury. Hladce jsem prošel a ještě ten den mi bylo nabídnuto, abych nastoupil na MZV s výhledem brzkého výjezdu do zahraničí. Potěšilo mne to, ale zdvořile jsem nabídku odmítl. Mezi podáním přihlášky a konáním konkursu se toho pro mne hodně změnilo. Moje akademická budoucnost vypadala skvěle, pracoval jsem v oboru, který jsem měl rád, a rozhodl jsem se, že zůstanu v akademickém světě. Jenže časem mne potkalo to, co se občas stává – po dalších téměř čtyřech hektických letech jsem prostě vyhořel.

Byly to opravdu hodně intenzivní roky. Kromě práce v domovské instituci a výuky na několika pražských fakultách jsem měl za sebou organizaci 2. konference EASA (Evropské asociace sociálních antropologů) v Praze, byl jsem na mnoha jiných konferencích, stal jsem se členem výkonného výboru EASA, byl jsem zakládajícím členem Evropské asociace pro studium jihovýchodní Asie, měl jsem za sebou

³ Předválečnému ministerstvu zahraničí se říkalo zahraniční ministerstvo. Z toho vzniklo zkrácené „zamini“, což je podstatné jméno středního rodu v jednotném čísle (obdobou bylo „obzamini“, které už vyšlo z užívání; říkalo se tak ministerstvu zahraničního obchodu). Musím to zde zdůraznit, protože postupem let a lidskou jazykovou nedbalostí se z toho stalo podstatné jméno ženského rodu v množném čísle. Můžete proto i na zamini slyšet zpotvořeniny typu „na zaminách“. Kolegové, vždy a za všech okolností „na zamini“, ať už otázka zněla „kde?“ nebo „kam?“!

měsíční pobyt na EHESS v Paříži a přednášky na řadě evropských univerzit. Doba si žádala radikální činy a já jsem měl pocit, že to tak má být. Pak jsem přešel z Akademie věd na Filozofickou fakultu UK a tím nastala má přeměna ze Šavla v Pavla. Vydržel jsem jen jeden školní rok a odešel jsem. Prostě už jsem nemohl dál. Poslední kapkou pro mne byl masakr uchazečů o studium při přijímacích zkouškách. Nechtěl jsem to už nikdy zažít. Rozloučil jsem se s kolegy a před prázdninami jsem své pedagogické účinkování skončil. Jenže co dál?

Strávil jsem dvacet let v akademických institucích, které nejsou úplně nejlepší přípravou pro praktický každodenní život v mimoakademické sféře. Zkusmo jsem se poptal na ministerstvu zahraničí. K mému údivu byly výsledky onoho konkurzu stále platné a stále jsem byl veden v rezervách. Dne 1. října 1994 jsem tedy vstoupil hlavním vchodem do Černínského paláce. Doba mi přála, všechno se měnilo za pochodu, staří odcházeli a noví přicházeli, a tak jsem byl v listopadu 1995 nominován na post velvyslance ve Vietnamu. Nakonec se to zvrtilo tak, že jsem v září 1996 místo do Hanoje odjel do Lisabonu a má přeměna z akademického specialisty na problematiku etnicity, nacionalismu a na jihovýchodní Asii v univerzálního diplomata byla téměř dokonána. Poslední fáze mé totální přeměny v diplomata trvala ještě dobrých deset let. Dnes je to už jedno – jako akademik i jako diplomat jsem „bývalý“, a tak nemusím řešit otázku, co z toho jsem víc.

Podobným způsobem se do zahraniční služby dostalo na začátku devadesátých let víc osob z akademické sféry i z jiných, veskrze nediplomatických oblastí. Jaké to bylo v letech těsně předcházejících mému nástupu do velvyslanceckého kolečka, docela dobře vypovídají knížky a články mých bývalých kolegů.⁴ Zkušenost každého z nás byla trošku jiná, každý z nás se na své působení také dívá trochu jinak, ale co do faktografie jsou všechny příběhy stejně hodnotné.

⁴ Například Petr Skalník, Jan Drábek, Jaroslav Šedivý, Vladimír Klíma nebo Pavel Jajtner; viz jejich práce uvedené v soupisu literatury.

Byla to svým způsobem herojská doba, všichni jsme se za pochodu učili, jak se dělá diplomacie. Samozřejmě jsme také museli korigovat i své vlastní představy, které se často s realitou poněkud rozcházely. Netrpím nijak zvlášť staromilstvím, ale byla to i doba silné kolegiality a silného společného pocitu zodpovědnosti. Byli jsme tým, ne sice úplně sourodý, ale hodně jsme spolu mluvili, hodně jsme se jeden od druhého naučili a všichni, i ti, které jsem zde nejmenoval, své práci věnovali veškeré své síly. Dnes je samozřejmě doba úplně jiná, za ty desítky let se naše zahraniční služba standardizovala a její výkon už méně odráží individualitu nejen velvyslance, ale všech řídicích pracovníků ministerstva.

Diplomati kariérní a „ti ostatní“

Snad každý už někdy slyšel, že existují diplomati kariérní a pak ještě nějací jiní, zřejmě nekariérní. Za kariérního diplomata by v tom nejpřesnějším smyslu slova měl být považován jen ten pracovník zahraniční služby s diplomatickou hodností, který má odpovídající vzdělání (vysokou školu a Diplomatickou akademii) a nikdy nic jiného nedělal.

V době, kdy jsem na MZV nastoupil, hodně bývalých diplomatů ze služby odešlo a mezi těmi, kteří zbyli, byli i absolventi MGIMO.⁵ Dnešní situace je diametrálně odlišná, za více než deset let existence Diplomatické akademie už je na MZV ke stovce jejich absolventů a jak starší generace odchází, takových „skutečných kariérních diplomatů“ je stále víc. Díky tomu také naše zahraniční služba mnohem více připomíná standardní zahraniční služby jiných zemí.

Před téměř čtvrtstoletím, kdy jsem na MZV nastoupil, jsme byli většinou diplomati nekariérní, ve větší nebo menší míře samouci. Na rozdíl od jiných a asi snáze či lépe definovaných profesí je v české diplomacii poměrně dost „samouků“, a to i velmi úspěšných a ve vysokých funkcích. Podobně je tomu ale třeba v žurnalistice, v politice nebo mezi spisovateli. Diplomatické prostředí je samozřejmě podstatně méně bohémské a daleko více svázané byrokratickými předpi-

⁵ Moskevský státní institut mezinárodních vztahů. Do roku 1989 tvořili jeho absolventi jádro naší zahraniční služby. Někteří z nich slouží v diplomacii dosud a máme i několik diplomatů, kteří MGIMO dostudovali po roce 1989. Všichni, kteří dnes na MZV jsou, mají výborné jazykové znalosti, perfektně ovládají administrativní stránku práce, vyznají se v protokolárních pravidlech a jsou pro každého nadřízeného vítanou posilou.

sy, protokolem a profesními zvyklostmi. Každý, kdo chce být v práci dobrý a úspěšný, musí zvládnout řemeslnou část své profese a mnoha diplomatickým i jiným „samoukům“ se to v devadesátých letech podařilo.

Ledacos nám kolegové v zahraničí promíjeli a hodně jsme se od některých z nich naučili. Za jednoho ze svých mentorů považuji člověka, který to ani netušil, ale od kterého jsem se naučil opravdu hodně. Byl to polský velvyslanec v Lisabonu, pán ve věku, který mi tehdy připadal pokročilý (dnes vím, že je to jen pokračování mládí), zkušený diplomat a výborný kolega.

Rozlišování mezi kariérními a nekariérními diplomaty je do značné míry zavádějící. Za jak dlouho se z nekariérního diplomata stane diplomat kariérní? Za deset let? Po složení jazykových zkoušek? Po složení zkoušek na Diplomatické akademii?⁶ Mezi dnešními diplomaty je přinejmenším několik osob, které přišly takzvaně „zvenčí“ (opakem jsou lidé „z baráku“) jako nominanti některé politické strany nebo jako „vypůjčení“ pracovníci z jiného resortu. Pokud se tito lidé osvědčili a pokud měli zájem, stali se z nich kmenoví zaměstnanci MZV a jsou dnes tudíž kariérními diplomaty.

Při vědomí množství témat, při globálním rozsahu diplomatické praxe a při pestrosti způsobů vyjednávání je asi zřejmé, že prostě není možné, aby každý diplomat ovládal stejně dobře všechno, co diplomacie nabízí nebo vyžaduje.

Samozřejmě je velice početná obec diplomatů, kteří mají svou specializaci více či méně jasně definovanou. Někdy je to určeno oblastí jejich zájmu, například ekonomika, právní a konzulární problematika, negociace nebo třeba rozvojová pomoc. Jindy to může být na základě jejich teritoriální specializace – Latinská Amerika, Blízký východ, subsaharská Afrika. V tomto případě bývá specializace teritoriální doprovázena i jazykovou kvalifikací. Asi je opravdu lepší, když diplomat ovládající arabštinu působí v regionu Blízkého výcho-

⁶ Po roce 2000 je museli začít skládat i ti, kterým byly předtím odpuštěny. Něco se dalo nahradit delší praxí, ale složení zkoušek tzv. DA I a DA II se stalo podmínkou dalšího kariérního postupu pro všechny.

du a zabývá se tématy pro tuto oblast relevantními, než aby pracoval na ZÚ⁷ třeba v Hanoji. V reálném životě diplomata ale žádná specializace neplatí absolutně, nehledě na to, že diplomati jsou jaksi už z podstaty své osobnosti lidé zvědaví a rádi zažívají něco nového. Pak jako dominantní vystoupí jejich specializace oborová a ekonom, třeba i arabsky mluvící, se může ocitnout v Číně nebo v Argentině.

Většina výše uvedených příkladů jsou takzvaní bilateralisté – diplomati, kteří pracují vždy v mezích jediné relace, i když mohou tyto relace střídát. Je to zdravé a je to i praktické, protože zpravidla při návratu ze zahraničí není možné daného člověka posadit na stejnou židli, ze které před lety vyjížděl na svou misi. Židle je totiž obvykle už obsazena někým jiným, protože koloběh pobytů v zahraničí a v ústředí není dokonale synchronizovaný, nedá se zastavit a v době pobytu jedněch v cizině není možné nechat jejich místa neobsazená. S časem roste i kvalifikační zařazení každého pracovníka a navíc, jak jsem už zmínil, diplomati jsou zrozeni pro stálou změnu. Tak se třeba z referenta indické relace stane zástupce ředitele bezpečnostního odboru a později zase nastoupí v nějakém jiném odboru na jiné funkci. Tak vznikají diplomati, kterým se říká univerzálové. Není to úplně přesné, protože opravdu nemůže každý dělat všechno, nebo spíš cokoliv, ale je dobře, když víte, že ten a ten, případně ta a ta, může bez problémů pracovat na různých pozicích ve velmi odlišných prostředích. Tito lidé tvoří jádro diplomatického sboru a jeho nejpočetnější část.

Jinou formou specializace je rozlišování na multilaterální a bilaterální diplomaty. O bilaterálních byla řeč výše. Multilateralisté jsou poněkud jiného ražení. Specializují se na práci v mezinárodních organizacích a to vyžaduje jiný typ osobnosti. Většina bilateralistů má ráda jednání, která vedou více či méně přímo k cíli, jednání tematicky poměrně úzce vymezená (ať politická, nebo ekonomická), ale

⁷ Zkratka ZÚ znamená zastupitelský úřad. V korespondenci a dalším běžném styku se jednotlivá zahraniční zastoupení označují touto zkratkou a názvem města, v němž sídlí. Označení zahrnuje všechny typy a úrovně zastoupení, většinou velvyslanectví, generální konzuláty a stálé mise.

odehrávající se v kontextu dané bilaterální relace (třeba ČR – Čína). Multilateralista naopak bývá trpělivější, má nekonečně větší výdrž a proto ve zdraví přežije nekonečné schůzování. Pro mne byly téměř smrtící schůze agencií OSN v Nairobi, zatímco bilaterální relace s Keňou, Rwandou a Seychelami pro mne byly vždy zajímavé, dynamické a osvěžující. Multilaterální diplomacie sice nevede k rychlým nebo nějak zřetelným výsledkům (pokud se nejedná o hlasování v Radě bezpečnosti nebo o něco podobně závažného či prestižního), ale bilaterální by bez ní byla velmi ochuzena. Výsledky jedné musí respektovat výsledky té druhé, mnohostranné mezinárodní smlouvy a bilaterální smlouvy nemohou být v rozporu, hledání cesty k výsledku na bilaterální úrovni často naráží na překážky multilaterální a naopak. Není to prostě tak, že jedno je lepší nebo důležitější.

Dobře vedené a zodpovědné ministerstvo zahraničí při vysílání lidí do ciziny bere tyto okolnosti v úvahu. Podle potřeby zahraniční služby by při výběru diplomatů k vyslání do té či oné země nebo mezinárodní organizace mělo vedení ministerstva zasahovat do nominací a přihlášek. Ne proto, aby někomu bránilo v rozvoji nebo v naplnění vlastních ambicí, ale v případech opravdu silného zájmu nominovat ty, kteří jsou pro daný úkol lépe osobnostně vybaveni. Bohužel se někdy stane, že je z různých důvodů do určité země nebo na některou pozici vybrána osoba, která by se nejspíš lépe uplatnila jinde a v jiné funkci. Neděje se to často, zpravidla to nepůsobí vážné problémy, ale je lepší se takovým situacím vyhýbat a brát v potaz velikost úřadu a momentální personální složení tamějšího týmu.

Bývá pravidlem, sice nepsaným, ale respektovaným, že velvyslanec má možnost alespoň vetovat nominaci někoho, o kom je přesvědčen, že s ním spolupracovat nechce. Mohou v tom být i čistě osobní důvody, ale i ty je třeba brát vážně – soužití v malém kolektivu daleko od domova skutečně není jednoduché pro nikoho. Když má štěstí, může si i vybrat aspoň některé členy svého týmu, což se pak ministerstvu obvykle vrátí v dobrém pracovním výkonu, bezproblémovém úřadě a dobře vedené relaci. Obvykle je to tak, že se velvyslanci nechávají volná ruka při výběru zástupce a třeba sekretářky, tedy lidí,

se kterými je nejčastěji ve styku a kterým musí zcela důvěřovat pracovní i lidsky.

Zažil jsem na vlastní kůži, jaké to je, když má velvyslanec lidi, kteří mu důvěru splácí důvěrou, i situace, kdy se důvěra ukázala být lichou. S rostoucím časem stráveným na MZV se mi dařilo tuto bilanci obrátit od výchozího zklamání (které bylo způsobeno i mou nezkušeností) po velkou spokojenost na závěr kariéry. Přes veškerou obezřetnost se občas stane, že vám někdo, komu věříte, doporučí člověka, jehož byste se pak nejradyji zbavili do zítřka. I s tím je třeba se naučit žít, obvykle za tu cenu, že dotyčné osobě sdělíte svůj názor a víte, že od toho okamžiku je na úřadě někdo, na koho se prostě už nikdy spolehnout nemůžete. Je to ale pořád lepší, než tam někoho takového mít a nevědět to o něm.

Politické nominace

Je zcela samozřejmé a doslova v celém světě běžné, že při výběru velvyslanců se berou v úvahu nejen jejich odborné předpoklady, ale i politické ohledy. Nikoli nutně vůči osobě velvyslance, ale vůči zemi, do které má být vyslán. Je něco jiného, když je do politicky a ekonomicky významné země vyslán ve funkci velvyslance bývalý politik, případně sice schopný, ale politicky neutrální kariérní diplomat. Malá či žádná předchozí diplomatická praxe politika je – nebo aspoň by měla být – vyvažována tím, že jeho nejbližší spolupracovníci na ZÚ jsou zkušení a dobří diplomaté. Ti odvedou svou práci a politicky nominovaný velvyslanec také svou. Společně pak mohou dosáhnout lepších výsledků, než když budou na ZÚ samí kariérní diplomati nebo samí političtí nominanti. Protože nežijeme v ideálním světě, bývá realita o něco pestřejší, ale v zásadě nelze proti politickým nominacím vůbec nic namítat, jsou-li dobře zváženy a náležitě „ošetřeny“.

Určitým extrémem jsou diplomacie latinskoamerických zemí, které mění velvyslance při každé změně hlavy státu. Podobně navenek působí i praxe USA, jejichž velvyslanci bývají i osoby, jež se nějakým výrazným způsobem zasloužily o zvolení prezidenta. Někomu by to mohlo připadat jako jasně korupční praxe, ale protože se jedná o všeobecně známou zvyklost a praxi, nebývá s tím žádný problém. Navíc mají v USA dobrou pojistku pro případ, že se dotyčná osoba ukáže být ne právě tou nejlepší volbou. Takový velvyslanec se pak – i ve vlastním zájmu – věnuje třeba charitě a společenským povinnostem, zatímco běžné pracovní záležitosti za něj řeší profesionálně zdatný zástupce. Většina amerických velvyslanců, s nimiž jsem měl možnost

se potkat, jsou dobří profesionálové, a při kvalitě ostatních diplomatů si tak velká zahraniční služba může dovolit několik čistě politicky nominovaných osob.

Pokud jde o Českou republiku, za těch dvacet let jsem poznal i několik našich velvyslanců, jejichž původní angažmá bylo v politice, do které vstoupili z jiných profesí. Až na naprosté výjimky se ukázali jako dobří a kvalifikovaní odborníci, ať už to byli bývalí poslanci, senátoři, ministři, nebo třeba vysocí armádní důstojníci. Zním dokonce jednoho, který po odchodu z politiky prošel na vlastní žádost regulérním přijímacím řízením a všemi školeními jako kterýkoli jiný začínající diplomat.

Naše diplomacie bývala od roku 1993 v tomto směru velice střídmá, a i když jsme jednu dobu měli na pozicích velvyslanců i tři nebo čtyři bývalé generály, politické nominace byly skutečně výjimkou, takže je služba unesla snadno.

Za každého ministra se praxe v detailech lišila, ale až do začátku platnosti zákona o státní službě (2015) se všichni vyhýbali příliš křiklavým extrémům. Snad to bylo i tím, že potenciální kandidáti na velvyslanecké posty už věděli, že to, co vypadá jako jednoduché a dobře placené pobývání v zahraničí, je ve skutečnosti docela obyčejná práce se spoustou byrokratické rutiny a s dost velkou osobní odpovědností.

Odrázkováním schopných a zkušených profesionálů tím, že se jim znemožní nebo výrazně znesnadní postup na nejvyšší pozice v důsledku přibývání různých zasloužilých přátel a spojenců vládnoucí garnitury, se zcela logicky zhoršuje kvalita celé zahraniční služby a ochota těch schopných v ní zůstat. Snad se u nás nestane to, co někteří předpovídali, že se vstupem zákona o státní službě v platnost, aniž by souběžně vznikl související zákon o zahraniční službě,⁸ se ve vedoucích funkcích v diplomacii usadí a opevní garnitura politických nominantů a současně klesne kvalita těch, kteří nakonec odvádějí většinu práce.

⁸ Návrh zákona vláda předložila do Parlamentu v prosinci 2016. Pokud vše půjde podle předpokladů, měl by platit od poloviny roku 2017.

Zažil jsem podobnou situaci v době svého působení v Turecku. Velmi dobře organizovaná, sekulární a dobrou pověstí se pyšníci turecká diplomacie byla svým způsobem uzavřenou profesní skupinou. Přístup do ní měli jen absolventi právnických a ekonomických fakult z těch nejlepších univerzit. Pod záminkou demokratizace zahraniční služby (to by samo o sobě byl jistě pozitivní krok) se ministr A. Davutoğlu rozhodl otevřít ji i absolventům jiných škol. Do diplomacie se téměř okamžitě začali dostávat lidé s poněkud horší kvalifikací, ale s „lepším“ politickým profilem – většinou stoupenci vládnoucí politické strany a ostentativní muslimové. Proměna atmosféry na tureckém zamini byla dramatická a pokles kvality práce se dostavil vzápětí, poté co byly „staré kádry“ zastrašeny a do vedoucích funkcí se začali dostávat noví lidé. Velmi silně mi to připomínalo začátky období normalizace v Československu.

V červenci roku 2016 došlo v Turecku k pokusu o převrat, který vedli skrz skrz sekulární armádní důstojníci. Prezident z organizování puče obvinil svého bývalého mentora, v USA žijícího duchovního F. Gülena, a jeho „tajnou organizaci“. Kouzlem nechtěného došlo k paradoxní situaci – z ministerstva zahraničí bylo vyhozeno více než 400 pracovníků, vesměs muslimů přijatých v nedávných letech. Stali se totiž nespolehlivými pro možné vazby na Gülena. Oporou zahraniční služby se tak opět stali zkušení sekulární diplomati ze staré školy.

Kdo je to velvyslanec?

Velvyslanci jsou oči a uši států.

Francesco Guicciardini⁹

Frankfurt je staré a vznešené město, v němž je úměrná zámožnost rozšířena na všechny třídy společnosti, i když jejich svoboda je ztrpčována povýšeným chováním rakouských a pruských velvyslanců, majících zde výnosný úřad.

Charles Sealsfield¹⁰

Odpověď na jednoduchou otázku v záhlaví kapitoly může být velice snadná, pokud se omezíme na obvyklá klišé a stereotypy, které má o velvyslancích veřejnost, a nejen ona. Kdo si vzpomene na film *Nenápadný půvab buržoazie*, zejména na scénu u plukovníka nebo s biskupem, bude vědět, o čem mluvím.

Kompletní a přesná odpověď se vymyká možnostem jednotlivce. Jak v jednom interview řekl Kishan Rana (byl mj. velvyslancem Indie v Československu), dobrý velvyslanec by měl mít rozsáhlé všeobecné znalosti, měl by být přiměřeně zvědavý, měl by mít dobrou znalost politiky své země, měl by se dobře vyznat v ekonomice domácí

⁹ Francesco Guicciardini (1483–1540), florentský diplomat (FREEMAN, Ch. W., Jr.: *The Diplomat's Dictionary*. Washington 1997, s. 21).

¹⁰ SEALSFIELD, Ch.: *Rakousko, jaké je*. Praha 1992, s. 48. Původně Karl Anton Postl (1793–1864, byl rodák od Znojma); už jako občan USA cestoval v roce 1826 po Evropě v době, kdy byl Frankfurt sídlem sněmu Německého spolku. Všechny účastnické státy zde měly diplomatické mise a schůzím velvyslanců vždy předsedal rakouský velvyslanec jako zástupce největšího a dominantního státu.

i světové, měl by mít inovativní myšlení, schopnost hladce vycházet s médii, měl by být fascinován mezinárodními vztahy a ovládat minimálně jeden světový jazyk kromě mateřštiny. „To je můj seznam. Jiní jej mohou mít odlišný.“¹¹

Já bych přidal ještě dobrou paměť, schopnost řídit izolovaný malý kolektiv, znalost politiky země působnosti, přiměřeně extrovertní vystupování, pochopení pro druhé a současně dobrou míru neústupnosti, znát alespoň jeden další jazyk tak, aby byl schopen se jím bez potíží vyjadřovat, měl by dbát na svůj zevnějšek a neměl by se nechat ošálit lichotkami a korupčními svody.

Pro milovníky co nejpresnější odpovědi si vypomohu vlastní definicí, zde mírně upravenou. Je sice trochu školometská, ale odpovídá skutečnosti: „Velvyslanec (titulář, hovorově ambasador) je diplomatický zástupce nejvyšší hodnosti; vedoucí zastupitelského úřadu ve funkci mimořádného a zplnomocněného velvyslance, který zastupuje svůj stát a hlavu státu u hlavy státu přijímající země; v hodnosti velvyslance obvykle bývají i stálí zástupci u některých mezinárodních organizací (OSN, NATO, EK). V zemi akreditace je vrcholnou autoritou při implementaci politiky své země vůči přijímajícímu státu. Nereprezentuje jen hlavu státu, vládu nebo ministerstvo zahraničí, ale celou zemi. Tímto způsobem na něj pohlíží všichni partneři na všech úrovních, nikdy není úplně „mimo službu“, vždy si musí být vědom komplikované role, které se musí zhostit se ctí. Současně je řídicím pracovníkem, který má, podle velikosti daného zastupitelského úřadu, až několik desítek podřízených různých profesí. Pro všechny je dobře si uvědomit, že velvyslanec není „subalterním úředníkem“, jehož jediným úkolem je vykonávat příkazy nadřízených. Je to člověk, jehož postavení umožňuje, ba vyžaduje, aby se svobodně a s veškerou zodpovědností vyjadřoval k politickým a ekonomickým záležitostem vztahujícím se k jeho misi, aby mohl přímo a bez zábrán komunikovat s nejvyššími ústavními činiteli své země, a aby svému ústředí zprostředkoval

¹¹ SHAW, J.: Former Indian Diplomat Says Ambassadors Are More Relevant Than Evert in Global Affairs. *The Washington Diplomat*, October 2005.

i jiný pohled na záležitosti viděné z domova pod jiným úhlem. Aby se mohl ujmout svého úřadu, musí po svém formálním jmenování obdržet *agrément* přijímajícího státu. Před nastoupením mise je obyčejně přijat hlavou svého státu, aby formálně převzal obecné úkoly, jež má během svého vyslání plnit. Formální oslovení velvyslance je ‚Vaše Excellence‘. Předpokládá se, že v podstatě nemá žádný volný čas, musí být vždy k dispozici jak svému ústředí, tak pro nejrůznější pracovní akce mimo obvyklou pracovní dobu. Kromě plnění diplomatických úkolů a nesčetných společenských povinností je zodpovědný za veškerý chod zastupitelského úřadu, významnou část jeho pracovních úkolů tvoří řídicí, administrativní a personální práce na úřadě. Je nutné, aby po všech stránkách důstojně reprezentoval svou zemi, budoval pozitivní obraz a dobré jméno státu. Očekává se, že bude aktivně působit na sdělovací prostředky v zemi, využívat přednáškové činnosti a dalších prostředků k tomu, aby naplnil své poslání. Vhodným doplňkem jeho aktivit je charitativní činnost, účast na sportovních akcích a podobně, naopak nevhodná je vedlejší výdělečná činnost, pokud není spojena s uměleckou tvorbou nebo vědeckou prací. Nezbytnou a mimořádně důležitou osobou je jeho manželský partner, zpravidla tedy manželka, resp. manžel v případě velvyslankyně. Společenské povinnosti partnera jsou srovnatelné s povinnostmi velvyslance. Obyčejně vede rezidenci a zajišťuje její bezchybný chod. V případě manželských partnerů se předpokládá, že se zapojí do společenského života diplomatického sboru. Dobře fungující vztah velvyslance a jeho partnera usnadňuje navazování kontaktů v diplomatickém sboru i mimo něj, a může tak podstatně přispět k úspěchu mise.

Označení velvyslance jako ‚mimořádného‘ a ‚zplnomocněného‘ má své historické důvody. ‚Mimořádný‘ vyjadřuje v podstatě jen protokolární okolnost a toto označení má pouze symbolický význam. ‚Zplnomocněný‘ je proto, že z titulu své funkce zastupuje hlavu státu a je oprávněn odsouhlasit smluvní texty mezi svou zemí a přijímajícím státem.“¹²

¹² HUBINGER, V.: *Encyklopedie diplomacie*. Praha 2011.

Na první pohled je v této dlouhé definici vidět, kolik je v ní pojmů vyžadujících další vysvětlení, kolik je nevyslovených skutečností, jež by bylo třeba vzít v úvahu. Stranou zůstává, jak se ten člověk ve své funkci, postavení a roli cítí. Nemohl jsem – a nemohu ani teď – doplnit všechny možné názory na (české) velvyslance v naší veřejnosti a v zemích působnosti. Zhruba by se k tomu dalo říci jen to, že v cizině člověka berou jako funkci, zatímco doma není nikdo prorokem.

Jako každý diplomat, i velvyslanec by měl být mužem či ženou devatera řemesel a manažerem, navíc se od něj očekává odpověď na každou otázku. Při delší cestě autem v doprovodu vrcholného politika se nedá stále mluvit jen o probíhající návštěvě, o politice nebo o jiných závažných věcech. Host zpravidla ocení, když jeho diplomatický doprovod zná nejen detaily místní politiky, ale i jména všech kopců a potoků, historii každé vesnice a kulturní zvláštnosti obyvatel vzdáleného horského údolí.

Moderní komunikace a jiné technické vymoženosti práci velvyslance neusnadnily, jak se často tvrdí, nýbrž zkomplikovaly. Jeho odpověď na libovolný pokyn nebo dotaz se v ústředí očekává „nejpozději ihned“, někdy snad jen o pár minut později. Na jeho otázky naopak z ústředí neodpovídají vůbec nebo v řádu týdnů. To vytváří vhodné podmínky k tomu, aby ukázal, jak schopným manažerem vlastně je a jak si dokáže poradit s delikátními záležitostmi.

Velvyslanec je do jisté míry podílníkem na vytváření zahraniční politiky, ale do jejího formulování obvykle nemá co mluvit. Musí mít dobré kontakty v zemi působnosti i ve svém domácím prostředí, ale měl by zachovávat politickou neutralitu, i kdyby měl večer doma skřípat zuby a drhnout si ruce desinfekcí. Portugalci tomu říkají „kosti úřadu“ – pokaždé mu prostě není servírováno jen libové masíčko. Mezi takové „kosti“ se počítají i mnohé rutinní činnosti, které ale vyžadují plnou pozornost, například pravidelné hodnocení pracovníků jím řízeného úřadu.

Každodenní rutina dnešního velvyslance je postavena na činnostech, které by člověk ve stejné funkci před nějakými sto lety nikdy

nedělal. Nejen proto, že řada z nich neexistovala, ale také proto, že by byly pod jeho úroveň. Tím nechci snižovat postavení dnešních velvyslanců, právě naopak. Velvyslanec se dnes zabývá tak širokou škálou činností, že je obtížné všechny vyjmenovat.

Nejviditelnější je jeho bytí ve vrcholové politice. Setkává se s hlavami států, s předsedy vlád a ministry, s různými celebritami, mívá snadný přístup k vlivným a bohatým lidem. Je zván na akce, kam se dostane jen málokdo a v řadě případů se i s ním jedná jako s celebritou. Vedle toho se od něj očekává svým způsobem akademická práce – psaní analýz a obsáhlých informativních zpráv o politice, ekonomii a mezinárodních aktivitách vlády hostitelské země. Někdy bývá zván, aby proslovil přednášku na akademické půdě nebo při nějaké významné příležitosti, kde zastupuje svou zemi.

Běžnou součástí velvyslaneckých povinností jsou také činnosti, které někteří považují za diplomacii jakéhosi nižšího stupně. Jsou to záležitosti „down to earth“, jak se říká anglicky všemu, co má blízko k reálnému životu a k tomu, co trápí většinu lidí. Zahrnují nejen politiku, ale především obchod (hlavně účast na reklamních a marketingových akcích), jednání na rezortních ministerstvech a úřadech o problémech zdravotnictví, zemědělství, vnitra, veterinární péče, v případech konzulárních i obchodních, jednání se starosty, řediteli škol, poslanci, známými známých, žadateli o nějakou výhodu, s chytřáky i poctivými lidmi.

Úspěšnost velvyslance se asi nedá objektivně změřit, třebaže i takové pokusy jsme zažili. Asi nejlegračtější byl ten, kdy si ministerstvo objednalo hloubkový audit, jehož součástí bylo vytvoření tzv. snímku pracovní doby. Byl na to formulář, který měl popis zdánlivě usnadnit. Jenže jak odpovědět na dotaz „kolik procent pracovní doby věnujete denně uvedeným činnostem“, když víte, že musíte být k dispozici v podstatě 24 hodin denně a sedm dní v týdnu? Když denní rutina zahrnuje ustavičně něco podepisovat, s někým telefonovat, odpovídat na emaily, setkávat se s lidmi na úřadě i mimo něj, při společenské akci řešit pracovní záležitosti a v pracovní době s hostem tlachat o hloupostech, než se dostanete k věci? Jak často velvyslanec řeší or-

ganizaci dovolených pro všechny pracovníky zastupitelského úřadu? Sice jen jednou ročně, ale dává to dohromady dva dny a pak stejně ustavičně přehazuje data a lidi a doufá, že se nestane, aby na úřadě zůstal úplně sám jako ten kůl v plotě. Jak často chodí do místnosti, odkud se posílají šifrované telegramy? Jak často vede obchodní jednání? Kolik hodin denně věnuje „práci s tiskem“, neboli čtení novin, aby vůbec věděl, co se děje?

Pohlídal jsem si, aby součet dával 100 % (běžná pracovní doba na ZÚ opravdu není osm a půl hodiny, ale vyjádřeno v procentech je to vždycky sto) a to ostatní jsem odhadoval. Samozřejmě, že hlavní činnosti byly vyjádřeny vyšším podílem, ale exaktního na tom nebylo skoro nic s výjimkou přesného součtu nepřesných čísel. Jak jsem si ověřil dotazy u kolegů, dělali jsme to všichni stejně – přinejmenším ti, od kterých jsem mohl očekávat, že mi řeknou pravdu. Souhrnný výsledek za celé MZV ukázal, že pracovníci ZÚ průměrně stráví asi 60 % pracovní doby plněním povinností spojených s chodem úřadu a jen 40 % tím, kvůli čemu vlastně v zahraničí jsou. Shodou okolností jsem z minulosti znal šéfa auditorského týmu a ten mi potvrdil, že je to na podobných úřadech standardní hodnota. Od té doby mám ještě o něco větší důvěru ve výsledky různých průzkumů. Mluvil jsem pak na toto téma s některými kolegy z jiných zemí a ukázalo se, že běžné velvyslanectví srovnatelné země dává velice podobný obrázek. A pak že nejsme dost evropští!

Když diplomat dosáhne nejen hodnosti velvyslance, ale hlavně pověření působit jako mimořádný a zplnomocněný velvyslanec, je to příjemný pocit. Je na vrcholu profesního žebříčku, obyčejně už má dost pracovních a životních zkušeností na to, aby se nechal oslnit svou nově nabytou skvělostí, a pár dní si to užívá. Potom ale přijde den, kdy je třeba se zase pustit do práce. Proběhne příprava na výjezd, dočká se *agrément* a přijede na úřad. Od toho okamžiku až do opuštění země vyslání se velvyslanec stává doslova holkou pro všechno. Jeho pracovní doba není nijak omezena (není podstatné, co říká *Zákoník práce* nebo *Kolektivní smlouva*) a její obsah je skutečně bezbřehý. „Ferda Mravenec, práce všeho druhu“, to by si mohl každý

z velvyslanců nechat napsat na dveře své kanceláře. Otevřeno non-stop, to by mělo stát hned pod tím.

Není to tak snadné, jak se domníval jeden řidič z MZV, který byl toho názoru, že by stejně dobře mohl dělat velvyslance on. „Chlebičky bych uměl žrát taky,“ pravil doslova. Utěšuji se domněnkou, že se jedná o ojedinělý a svým způsobem extrémní názor člověka, který si myslel, že jako řidič má jasný přehled o tom, co velvyslanec dělá. Ano, „žraní chlebičeků“ je také součástí jeho života, ovšem zpravidla je to ve chvíli, kdy už by Excelence byla radši doma a v klidu. Místo toho tráví večer na recepci nebo na nějaké jiné akci, přes všechna předsevzetí se stejně neovládne a něco tam sní a vypije, a do postele se dostane hodně pozdě.

Člověk velvyslanec, i když je spokojený, je vystaven permanentnímu stresu, na jeho životosprávu útočí lákadla i strašidla, musí někdy dělat i věci, které se mu protíví, ale bez kterých to nejde, a k tomu všemu je svým způsobem sám. Když má manželku, se kterou si rozumí a která mu pomůže přes mnohé strážně, je to sice skvělé, ale neřeší to situace v úřadě. Introvert je nucen k veřejným vystoupením, extrovert k osamělé práci nad analýzami a lejstry, ostýchavý člověk musí občas i dost tvrdě vyjednávat s vlastními podřízenými. Výčet by mohl pokračovat, ale není to snad třeba.

Každý člověk má svou osobnost, svou povahu a v každé práci musí každý něco slevit a něco přidat. Jenže málokdo to musí všechno zvládat v malém uzavřeném kolektivu, daleko v cizině a obvykle bez jakékoli rychlé pomoci z ústředí. Obvyklou reakcí z ústředí totiž bývá „nějak to vyřídte a sdělte nám výsledek“. O skutečné otužilosti diplomatů svědčí to, že v podstatě všichni zůstávají své práci věrni po celou kariéru a většinou se i dožijí důchodu.

Jací jsou aneb Velvyslanec jako „zvláštní případ“ diplomata

Podle oblíbeného a často všelijak parafrázovaného výroku anglického diplomata sira Henryho Wottona (1568–1639) z doby, kdy působil v Augsburgu, je velvyslanec „počestný gentleman vyslaný do ciziny, aby lhal pro dobro své země“. Moje zkušenost praví, že platí jen první část výroku, zatímco ta druhá skoro vůbec ne. Předpokládám nicméně, že mi to nikdo neuvěří.

Na otázku, jací velvyslanci jsou, se mi skoro chce odpovědět, že jsou úplně normální. To bych ale nejdříve musel vědět, co slovo „normální“ vlastně obnáší. Výstižnější, třebaže ne přesnější tedy asi bude říci, že jsou stejní jako všichni ostatní. Stejní v tom smyslu, že se mezi velvyslanci také najdou nejrůznější typy osobností, různé povahy a různé charaktery. Jediným jejich opravdu společným znakem je to, že jsou velvyslanci. Ve všem ostatním se jeden od druhého mohou lišit. Žádnému by ale neměl chybět takt, stálá připravenost na neočekávané, silná schopnost adaptace na nové nebo změněné podmínky a flexibilita. Hodně také pomáhá, když má alespoň nějakou schopnost empatie – k českým kolegům, k zahraničním kolegům a k místním lidem a jejich světu. Vždycky je totiž nakonec všechno jinak, než jak jste si to představovali. Velvyslanec pracuje a žije v prostředí, které je proměnlivé, živé, zasahuje do něj příliš mnoho lidí a událostí, než aby se dalo spolehnout na pouhý předpoklad.

Naprostá většina mužů i žen v tomto postavení má dobré vzdělání, naprostá většina jsou lidé, kteří v diplomacii působili už nějakou dobu předtím, než se stali velvyslanci, a naprostá většina mluví dvě-

ma a více cizími jazyky. Člověk nemusí být zrovna polyglot, nicméně alespoň základní znalost místního jazyka se hodí vždy, i když v něm třeba dokážete vést třeba jen elementární konverzaci. Někteří z nich, zejména kolegové z anglofonních zemí, mívají tendenci vystačit si jen s angličtinou. Na začátku svého působení v Portugalsku jsem se během prvních týdnů setkal s většinou zahraničních kolegů. Když jsem byl na první návštěvě u indického velvyslance, přišla řeč na jeho předchozí působiště. Sloužil šest let v Moskvě, takže jsem se ho jen tak informativně zeptal, jestli mluví rusky. Usmál se, zavrtěl hlavou a řekl: „My dear, kolik myslíš, že se můžeš za život naučit jazyků?“ Byl už před odchodem do důchodu a celý život strávil v různých koutech světa. Na jeho obhajobu musím dodat, že kromě angličtiny ovládal i dva indické jazyky a francouzštinu.

Některé zahraniční služby dávají přednost teritoriálně specializovaným diplomatům, zejména pro službu v mimoevropských zemích. Česká diplomacie v době, kdy jsem začínal, postupovala v podstatě stejně. Povinnou výbavou byla angličtina, řada velvyslanců mluvila k tomu německy nebo francouzsky. Máme ale také skvělé znalce arabštiny, čínštiny, korejštiny, vietnamštiny, turečtiny, perštiny, máme velvyslance ovládající několik afrických jazyků a máme dost španělsky a portugalsky mluvících diplomatů.

Velvyslanci jsou vesměs velice zcestovalí lidé a mívají mnoho zážitků, kterými se ale vzájemně jen těžko dokáží překvapit. Je také poměrně dost těch, kdo jsou napojeni na politickou a ekonomickou elitu své země nebo jsou přímo její součástí. Mnohem víc je ovšem těch, kteří jsou označováni za kariérní diplomaty a v průběhu kariéry se už jednou i víckrát potkali na různých místech a v různých funkcích. Někteří jsou velice komunikativní a milují společenskou stránku své práce. Znímám dokonce dva, každého z opačné strany glóbu, kteří by se snadno uživili jako dýdžejové někde na diskotéce. A samozřejmě jsem se setkal i s introverty, pro něž je recepce nebo formální večere utrpením a nezaslouženým trestem. Jsou mezi nimi skvělí analytici, workoholici a vynikající manažeři, a jsou mezi nimi také světáci a příjemní společníci, dokonale ovládající umění delego-

vat práci na druhé a pouze ji strategicky řídí. Zním kolegy, kteří jsou znalci umění, jsou mezi nimi vědci, úředníci, kutilové, spisovatelé, potkal jsem i básnířku, jsou velvyslankyně a velvyslanci hluboce věřící i totální ateisté. Všechny tyto charakteristiky najdete u lidí z celého světa. Nepozoroval jsem, že by se daly definovat nějaké věkové, kulturní, etnické, náboženské nebo jinak specifické skupiny, u nichž by převažovala nebo naopak scházela libovolná z výše uvedených charakteristik.

Velvyslanec při tom všem není diplomat jako každý jiný. Ne proto, že by se tak narodil, ale proto, že se takovým stal v důsledku své kvalifikace a předchozí praxe. Jedna věc je velvyslanec jako nositel této diplomatické hodnosti (asi jako když se voják stane generálem) a něco úplně jiného je být velvyslanec jako mimořádný a zplnomocněný zástupce své země v zahraničí. V prvním slova smyslu je prostě vysokým úředníkem ministerstva zahraničí, v tom druhém je reprezentantem své země, jejího nejvyššího představitele, vlády a její zahraniční politiky.

Je také šéfem jím řízeného zastupitelského úřadu s rozsáhlými pravomocemi a současně s odpovědností doslova za vše, co se na úřadě děje. Navíc jako kapitán lodi má i občanskoprávní pravomoci. Český velvyslanec například může oddávat (ale nemůže rozvádět manželství). Kromě obvyklé a zákonem dané pracovní doby je *de facto* ve službě 24 hodin denně a sedm dnů v týdnu, ať už skutečně pracuje, sedí doma u televize, nebo spí. Na rozdíl od svých podřízených nemá nárok na náhradní volno za práci přesčas, za krátké i dlouhé pracovní cesty a za čas strávený mimo pracovní dobu při společenských akcích.

Laikovi to může připadat jako trochu legrační, ale je toho málo, co dokáže tak rozvrátit pracovní plány a soustředění na práci jako společenské povinnosti. Úřadování, setkávání s lidmi, návštěvy institucí hostitelské země, účast na konferencích, doprovod politických a podnikatelských delegací, řešení stovek personálních i věcných problémů na zastupitelském úřadě, shánění informací, jejich předávání ve srozumitelné formě do ústředí, analýzy politických a ekonomických procesů v dané zemi, trávení času na recepcích a při únavných

večeřích, to je jen částečný popis toho, co diplomat dělá, když pracuje. Samozřejmě to nedělá každý den všechno. Ideální je, když se daří vše zkoordinovat tak, aby bylo dost času i na ostatní činnost. K práci diplomata totiž patří i čtení stovek stran textů, které produkuje jeho úřad, které přicházejí z ústředí a samozřejmě i těch, jež mu poskytují náležitý vhled do situace v zemi působnosti.

Kdo čte a shání informace, ten také musí psát. Kdybych dal na jednu hromadu všechny analýzy, zprávy a hlášení, které jsem za svou kariéru napsal o politické, bezpečnostní a ekonomické situaci v zemích, kde jsem působil, byla by z toho velmi tlustá kniha. Občas si vzpomenu novináři, že by chtěli interview, velvyslanec musí asistovat při mnoha slavnostních příležitostech, předávat diplomy dětem i dospělým, zahajovat různá byznys fóra a debatní setkání na univerzitách...

Výčet by byl dlouhý a nikdy ne úplný, protože každý z velvyslanců má svou oblíbenou agendu a té se věnuje o něco víc než těm ostatním. Samozřejmě také mívají i svou neoblíbenou agendu, jíž se snaží vyhybat, pochopitelně marně. Spoustu času stráví cestováním a snad ještě víc času čekáním na letištích nebo úmornými přesuny autem po zablokovaných ulicích, kde ani případný policejní doprovod většinou nepomůže. Nanejvýš na něj upozorní a nebožák velvyslanec je předmětem opovržení ostatních řidičů, kterým brání v nerušené jízdě. Vypadá to možná trochu hrozivě, ale zajímavého je na diplomatické práci tolik, že to bohatě vyvažuje nutnou rutinu.

Také skoro každý z nich má svého partnera, kterému je třeba věnovat čas a pozornost. Pokud má velvyslanec děti, je třeba také je připočítat k bilanci. A protože za vším je nutné vidět člověka, tak až na konci tohoto řetězce je velvyslanec. Po práci dorazí domů, aby se převlékl „do kouzelnického“ na jinou akci a večer už toho mívá opravdu dost. Většina dnů je docela normálních, ale stane se také, že mu přijde do chytrého telefonu email nebo zpráva, na kterou musí reagovat, nejraději ihned. Někdy mu ještě po půlnoci zavolá konzul, aby ho informoval, že někde měl nehodu autobus s turisty nebo že někoho zadrželi na letišti, protože mu v zavazadle našli cosi zakázaného nebo aspoň podezřelého. Ráno pak začne další pracovní den.

I když to takhle neprobíhá úplně každý den a v úplně každé zemi, je to poměrně vyčerpávající popis velvyslancovy běžné každodenní reality. Není to ale žádné utrpení, či dokonce martýrium, protože odměnou za to je pestrost agendy, neopakovatelnost mnoha situací, setkání se zajímavými lidmi a občas i pocit, že se něco povedlo. Čas přitom utíká tak rychle, že nemá smysl hledat příměr. Zkuste se – budete-li mít příležitost – zeptat některého z diplomatů, jak rychle mu utekly čtyři roky vyslání a jak často se během nich nudil.

Bizarní hádka

Jedním z nechtěných důsledků občasného přetahování mezi Hradem a Černínským palácem při obsazování velvyslaneckých postů byla svého času rozčilená diskuse o tom, na co má a nemá v této souvislosti prezident „právo“, jak má konat a jak rychle. Noviny a více či méně poučení glosátoři se přeli o to, kdo „jmenuje velvyslance“. Všichni se tehdy zaklínali příslušným článkem Ústavy a vytvářeli skutečně pozoruhodné konstrukce. Jaká je skutečnost? Na to stačí si přečíst článek 63 Ústavy ČR, v němž se mimo jiné praví, že prezident republiky „pověřuje a odvolává vedoucí zastupitelských misí“. Naproti tomu třeba generály a soudce podle téhož článku „jmenuje“, ale neodvolává.

O velvyslancích se tedy v Ústavě vůbec nemluví. Vedoucím zastupitelské mise totiž vůbec nemusí být velvyslanec, ale třeba diplomat ve funkci *chargé d'affaires*. Analogicky zastupitelskou misí je stejně velvyslanectví jako generální konzulát, stálé zastoupení při mezinárodní organizaci nebo jinak pojmenovaný úřad. Většina vedoucích zastupitelských misí odjíždí s tím, že byli pověřeni, aby svou zemi zastupovali ve funkci mimořádného a zplnomocněného velvyslance. Když velvyslanec končí svou misi, je odvolán nikoli nějakou odvolací listinou, ale telegramem, který podepisuje prezident republiky a ve kterém se stručně oznamuje, že „ke dni ... je odvolán z funkce vedoucího zastupitelského úřadu“. Okamžikem opuštění území země, pro kterou byl akreditován, totiž nekončí jeho pověření pro danou zemi ve funkci mimořádného a zplnomocněného velvyslance. To se stane až ve chvíli, kdy jeho nástupce předá hlavě hostitelské země své pověřovací listiny, jejichž součástí je i odvolání předcho-

ziho mimořádného a zplnomocněného velvyslance. Sám jsem takto byl mimořádným a zplnomocněným velvyslancem pro Keňu, Rwandu a Seychely ještě řadu měsíců poté, co jsem předal pověřovací listiny v Brazílii.

Proces výběru osoby do funkce vedoucího zastupitelského úřadu je poměrně dlouhý a jeho součástí je samozřejmě i diskuse ve vedení ministerstva zahraničí, konzultace s hlavou státu a návrh schválený vládou. Není možné, aby si jedna z instancí osobovala právo diktovat těm ostatním, kdo povede zastupitelský úřad, a k dohodě nakonec vždy dojde. Intenzita diskusí se pochopitelně liší podle navržené osoby, země, o kterou se jedná, a podle politických akcentů zúčastněných stran.

Nástup do funkce

Předání pověřovacích listin je prvním oficiálním aktem, kterého se velvyslanec v zemi vyslání smí zúčastnit. Ode dne příjezdu do předání pověřovacích listin hlavě státu může působit jen v rámci svého zastupitelského úřadu a vůči ministerstvu zahraničí hostitelské země. Obyčejně několik dnů po příjezdu – zpravidla do týdne – předá kopie svých pověřovacích listin ministrovi zahraničí nebo jím pověřenému představiteli ministerstva a od té chvíle se může neoficiálně setkávat s kolegy (běžně je to například v rámci zemí Evropské unie). Nepředpokládá se přitom, že by chodil na oficiální akce, jako jsou recepce, večere, setkání s představiteli hostitelské země a podobně. Jednoho dne, obyčejně během několika týdnů, mu z protokolu MZV oznámí termín, kdy bude předávat pověřovací listiny hlavě státu. Bezprostředně – nebo brzy poté – dostane přesné instrukce o průběhu ceremoniálu.

Je samozřejmě možné, že si nějaká událost vyžádá změnu termínu. Stalo se mi to jednou. V osm hodin večer mi volali z keňského protokolu, že z „naléhavých důvodů“ se ceremoniál nebude konat druhý den ráno, jak bylo avizováno, ale o týden později. V takové chvíli nemá smysl se vyptávat na důvody, protože vám je stejně nikdo neřekne. Je lepší spolknout hrdost a počkat na nový termín. Jak jsem se dozvěděl později, důvodem bylo, že prezident potřeboval hasit politický požár ve vlastní straně (brzy se měly konat prezidentské volby, v kterých už nemohl kandidovat) a velvyslanci se proto ocitli až na druhém místě. Prakticky všude je totiž obvyklé, že ve stejný den předává pověřovací listiny několik velvyslanců, obyčejně tři až čtyři. Díky tomu člověk není v takové situaci sám a nemusí se

domýšlet, jestli nenastala nějaká neshoda mezi jeho a hostitelskou zemí.

„Pověřovačky“ (jak se obřadu říká v diplomatickém žargonu) jsou sice jen prvním velkým momentem, ale také tím největším. Pro většinu z velvyslanců je to první a současně jedna z mála příležitostí, jak se dostat do místní televize a na stránky tisku. V mnoha zemích to také bývá jedna ze dvou nebo tří příležitostí promluvit si mezi čtyřma očima s hlavou státu. Pokaždé je to příležitost, jež člověka opravdu vezme u srdce a uvědomí si, že teď záleží jenom na něm, jestli si partner jeho zemi zařadí mezi ty, se kterými stojí za to se bavit a přátelit. V ideálním případě může velvyslanec zanechat dojem, který na hostitelské straně probudí zájem a zvědavost. Jak to bylo doopravdy, to se pozná už během prvního roku mise.

Konkrétní podoba a průběh rituálu má v sobě vždycky něco z osobnosti prezidenta, kterému se listiny předávají. V Portugalsku jsem předával pověřovací listiny v bývalém královském paláci, garda jela na koních a bubeník vojenské kapely měl na sobě leopardí kožešinu. Republikánský rituál v Brazílii s gardou v napoleonských uniformách byl zastíněn mimořádně přátelským a formality nesnášejícím prezidentem. Seychelský prezident nenáviděl formální oblečení a nesmělo se k němu v saku a s kravatou na krku. Dvoumetrový prezident Kagame ve Rwandě měl v sobě velkou sílu a keňský prezident Moi – snad jakožto bývalý učitel – trval na doslovném odrecitování potřebné formule. Turecký vojensko-imperiální rituál probíhal s neuvěřitelnou přesností a svou rigiditou kontrastoval s vlídným a přátelským prezidentem.

Když jsem byl ředitelem asijského odboru, byl jsem několikrát přítomen předávání pověřovacích listin velvyslanců z asijských zemí v Praze. Ceremoniál měl standardní průběh a v podstatě se nelišil od toho, co jsem znal z vlastní zkušenosti z jiných zemí. Úplně jiný byl ale prezident. Prezident Havel rád věděl s předstihem, kdo k němu vlastně přichází a s oblibou sledoval z okna příjezd velvyslance na První nádvoří, jeho přehlídku Hradní stráže a velmi se těšil z toho,